

Sahibkarlıq sahəsində yoxlamalara yeni yanaşma– I MƏQALƏ

2013-cü il iyulun 2-də “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Qanun qəbul ediləndə yoxlamaların tənzimlənməsi ilə bağlı xaos vəziyyət sahibkarlıq subyektlərinin əsassız yoxlamalara, qeyri-adekvat cərimələrə və qeyri-rəsmi ödənişlərə məruz qalmasına səbəb olurdu.

Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin tətbiqi və sahibkarlıq sahəsində dövlət nəzarətinin əsas prinsiplərini, yoxlamaların vahid qaydalarını, sahibkarlar və yoxlayıcı orqanların hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirən qanunun qəbulu yoxlamalara münasibətdə tamamilə yeni yanaşmanı ortaya qoydu.

Vahid məlumat reyestri yoxlayıcı orqanların nümayəndələrinin müəssisəyə gəldiyi bütün halları qeydiyyatla almağa imkan verən onlayn sistemdir. Reyestrin tətbiqindən sonra sahibkarlıq subyektləri planlaşdırılmış yoxlamalar haqqında qabaqcadan xəbər tutmaq imkanına və reyestrdə yoxlamanın qeydiyyatını tələb etmək hüququna malikdirlər. Belə ki, reyestrdə qeydiyyatın aydın mexanizmi buna imkan yaradır. Mexanizm aşağıdakı kimidir:

1. Yoxlayıcı orqanın rəhbəri tərəfindən imzalanmış, hər bir müəssisə üzrə yoxlama planı, yoxlamadan ən azı bir gün əvvəl Ədliyyə Nazirliyinə təqdim olunur.
2. Bir iş günü ərzində Nazirlik yoxlamanı reyestrə qeydə alır.
3. Qeydiyyat günü ərzində yoxlayıcı orqana onlayn-rejimə reyestrə çıxarış təqdim olunur.
4. Müfəttiş, yoxlamanın aparılmasından əvvəl yoxlamanın planlaşdırıldığı müəssisəyə reyestrə çıxarış təqdim edir.
5. Çıxarışda göstərilən vaxt ərzində yoxlama aparılır.
6. Yoxlama başa çatdıqdan sonra 5 iş günü ərzində onun nəticələri haqqında məlumat reyestrə daxil edilir.

Qeyd olunan mexanizm düzgün işləyərsə aparılan yoxlamaların real sayını görməyə, eləcə də yoxlamaların sayının və nəticələrinin müqayisəli təhlilini həyata keçirməyə imkan yaradacaq. Reyestr həmçinin sahibkarları planlaşdırılan yoxlamalar haqqında məlumatlarla təmin edəcək və bu, onların qanunun tələblərinə riayət etməklə bağlı hazırlığını artıracaq. Bundan əlavə, reyestr əsassız yoxlamaların (reydlərin, baxışların və s.) sayını azaltmağa imkan yaradacaq.

Əvvəlki yoxlama mexanizmindən fərqli olaraq, yoxlayıcı orqan yoxlamanın

aparılmasını yalnız həmin yoxlamanın reyestrdə qeydə alınmasından sonra həyata keçirə bilər və daxili əmr yoxlamanın aparılması üçün əsas ola bilməz. Yeni mexanizm konkret vaxt çərçivəsini də nəzərdə tutur. Belə ki, yoxlayıcı orqan yoxlamanın aparılmasını reyestrdə göstərilən vaxtda həyata keçirə bilər. Bundan əlavə, yeni mexanizm yoxlamaların eyni zamanda aparılmasını istisna edir, yalnız yoxlamalar, reyestrdə qeydiyyatın mövcudluğu halında, birgə şəkildə aparıla bilər. Sahibkar yoxlamanın reyestrdə qeyd edilməsini və reyestrdən çıxarışın təqdim olunmasını tələb etmək hüququna malikdir.

16 mart 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin forması və aparılması qaydası haqqında Əsasnamə"də bir sıra mühüm dəyişikliklər edilib. Dəyişikliklərə əsasən, yoxlayıcı orqanın sahibkarın müraciətinə əsasən ona metodiki kömək göstərilməsi, məsləhət verilməsi və vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə yerləşdiyi və ya faktiki fəaliyyət göstərdiyi ünvana gəlməsi Reyestrə qeydiyyata alınmışdır. Belə tədbirlər nəticəsində əldə olunan faktlarla bağlı sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektinin məsuliyyətə cəlb edilə bilməz. Bu müddəa imkan verir ki, sahibkarlıq subyektinin heç bir tərəddüd etmədən yoxlayıcı orqana müraciət etməklə ona metodiki kömək göstərilməsi, məsləhət verilməsi və vəziyyətin qiymətləndirilməsi üçün müraciət etsin. Digər dəyişikliyə əsasən Əsasnamənin 7.1-ci bəndi aşağıdakı redaksiyada verilir: "Yoxlayıcı orqanların vəzifəli şəxsləri Reyestrə qeydiyyata alınmadan yoxlama aparılmasına, habelə qeydiyyata alınmış yoxlama barədə məlumatın verilməsi qaydalarının pozulmasına görə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar." Qeyd olunan müddəa yoxlayıcı orqanların vəzifəli şəxslərinin məsuliyyətinin konkretləşdirilməsi üçün əsas yaratdığından əhəmiyyətli sayıla bilər.

Qeyd edək ki, yeni qanunvericilik əvvəlkindən daha təkmil mexanizmləri nəzərdə tutsa da, yoxlama mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi zərurəti hələ qalmaqdadır. Qanunun 6.3-cü maddəsində yoxlayıcı orqanların və onların nəzarət sahələrinin siyahısının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti) tərəfindən müəyyən edildiyi göstərilir. Qanunun tətbiqi ilə bağlı Fərmanda bunun üçün Nazirlər Kabinetinə iki ay vaxt verilmişdi. Fərmanın qəbulundan üç ildən artıq vaxt keçsə də yoxlayıcı orqanların və onların nəzarət sahələrinin siyahısı hələ müəyyən edilməyib. Lakin qeyd edək ki, vergi yoxlamalarına münasibətdə vəziyyət fərqlidir. Belə ki, "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Qanun (Qanunun 3.2-ci, 7.1-7.3-cü, 7.5- 7.10-cu, 8-ci, 11.1-ci, 12-ci, 13-cü və 34.1-ci maddələri istisna olmaqla) vergi yoxlamalarına şamil edilmədiyindən vergi yoxlamaları ilə bağlı məsələlər Vergilər Məcəlləsi və Vergilər Nazirliyinin normativ sənədləri ilə tənzimlənir. Belə normativ sənədlərə "Bəyannamələrin kameral vergi yoxlamalarının aparılmasına dair Qaydalar", "Səyyar vergi yoxlamasının keçirilməsi Qaydaları", "Nümunəvi vergi ödəyicisinin müəyyən edilməsi və imtiyazların verilməsi Qaydaları", "Elektron auditin keçirilməsi Qaydaları", "Vergilər Nazirliyinin Çağrı Mərkəzi tərəfindən əlaqə yaradılaraq vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması (Outbound Call Centre) Qaydaları", "Təsərrüfat obyektləri və fəaliyyət sahələri üzrə risklərin qiymətləndirilməsi Metodologiyası", "Borclu vergi

ödəyiciləri üzrə risk qruplarının müəyyən edilməsi və borcların, faizlərin və maliyyə sanksiyalarının dövlət büdcəsinə alınması sahəsində vergi ödəyicilərinin maarifləndirilməsi Qaydaları” və s. aiddir.

“Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Qanun yoxlamaların təşkili və aparılmasına münasibətdə ümumi yanaşma və prinsipləri təsbit edən çərçivə qanunudur. Bu səbəbdən də qanun müxtəlif orqanlar üçün yoxlama prosedurlarını unifikasiya edir və yoxlama zamanı yoxlamaya məruz qalan sahibkarlıq subyektlərinin hüquqlarının təmin edilməsinin əsas prinsiplərini müəyyənləşdirir.

Qanuna əsasən bütün yoxlamalar üçün əsas məqsəd sahibkarlıq fəaliyyətinə dair məcburi tələblərə sahibkarlar tərəfindən riayət olunmasının təmin edilməsi, o cümlədən bu sahədə yoxlayıcı orqan tərəfindən sahibkarlara kömək göstərilməsi yolu ilə insanların həyat və ya sağlamlığının, ətraf mühitin və dövlətin əmlak maraqlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Göründüyü kimi, qanun sahibkarlar tərəfindən normativ tələblərə riayət olunmasının eyni zamanda sahibkarlara kömək göstərilməsi yolu ilə təmin edilməsini nəzərdə tutur ki, bu da yoxlamalara münasibətdə yeni yanaşmanın əsas komponentlərindən biridir.

Yoxlamaların hansı prinsiplərə əsaslanması da yeni yanaşmanı müəyyənləşdirən amillərdəndir. Azərbaycan qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş prinsiplərin bir çoxu müəyyən fərqlərlə (məsələn, Qazaxstanın yoxlamalarla bağlı qanunvericiliyində “yoxlanılan vicdanlı subyektlərin həvəsləndirilməsi” kimi prinsip təsbit olunub) son illərdə sahibkarlıq subyektlərinə nəzarətlə bağlı islahatlar aparmış ölkələrin, o cümlədən postsovet məkanına daxil olan ölkələrin (məsələn, Rusiya, Qazaxstan və s.) qanunvericiliyində də nəzərdə tutulub. Mövcud qanunvericiliyimizdə təsbit olunmuş aşağıdakı prinsiplərə nəzər saldıqda, bunu asanlıqla görmək mümkündür:

- yoxlamanın yoxlayıcı orqanın səlahiyyətinə uyğunluğu;
- eyni yoxlama predmetinin bir neçə yoxlayıcı orqan tərəfindən yoxlanılmaması;
- yoxlamanın təşkili və aparılması barədə normativ hüquqi aktların və digər məlumatların sahibkar üçün açıqlığı;
- yoxlamalar zamanı normativ hüquqi aktların tələblərinin pozulması nəticəsində sahibkara dəyən zərərə görə yoxlayıcı orqanın və onun vəzifəli şəxslərinin məsuliyyəti;
- qanun pozuntularının qarşısının alınmasının cəzalandırılmadan üstünlüyü;
- yoxlamanın yoxlayıcı orqan tərəfindən maliyyələşdirilməsi;
- yoxlama səlahiyyətinə malik vəzifəli şəxslərin yüksək peşəkarlığı;
- yoxlamalar sahəsində risk qiymətləndirilməsi sisteminin və yoxlama suallarının siyahısının tətbiqi;
- yoxlayıcı orqanların fəaliyyətinə nəzarətin (o cümlədən daxili nəzarətin) həyata keçirilməsi;
- yoxlamanın qabaqlayıcı və profilaktik xarakter daşması və sahibkarlıq

fəaliyyətinə dair məcburi tələblərə riayət olunmasında sahibkara köməklik göstərilməsinə xidmət etməsi;

- yoxlanılan bütün sahibkarların hüquq və qanuni mənafeələrinin bərabərliyi.

Şübhəsiz ki, bu prinsiplərin tətbiqi yoxlamaların təşkili və keçirilməsi qaydalarının necə tənzimlənməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Abil Bayramov,

Hüquqşünas-ekspert

© Materiallardan istifadə edərkən hiperlinklə istinad olunmalıdır